

ELŐSZÓ

Erdély gazdaságát számtalan intézményes és személyes szál fűzte Európa fejlett nyugati nemzetgazdaságaihoz. A XIX. század második és a XX. század első felében, a gazdasági, társadalmi és politikai modernizáció során a szövetkezeti mozgalmak, intézményrendszerek Európában és Erdélyben többnyire szinkronban alakultak ki és határozták meg ezt a fejlődést. Szepepüket tekintve elsősorban érdekvédelmi és piaci érdekvédelemértékesítési funkciót tölthettek be. 1844-ben jött létre Angliában az első fogyasztási szövetkezet, ugyanabban az évben, amikor az Erdélyi Gazdasági Egylet is megalakult Kolozsváron, amely a későbbiekben az erdélyi nagy- és közép-, valamint kisbirtokosok mezőgazdasági és szövetkezeti érdekvédelmének irányítójává vált. A kolozsvári Gondoskodó Társaság viszont, 1825-ös alapításával, két évtizeddel előzte meg mindkét alakulatot. E három esemény jelzésével az előszóban csupán azt kívánjuk megemlíteni, hogy Erdélyben a kortársak nemcsak szemléltek az európai modern intézmények kialakulását, hanem ezzel egy időben a helyi körülményeknek megfelelően alkalmazták is, sőt olykor bizonyos részletekben időben meg is előzték azokat.

Kötetünk, amely a 2003-tól az RMKT égisze alatt munkálkodó szövetkezeti kutatócsoport tagjainak tanulmányait egyesíti, azt kívánja bemutatni, hogy Erdélyben létezett és kiváló teljesítményekkel működött a magyar szövetkezeti intézményrendszer, mindaddig, míg a kommunista állam 1945-től kezdődően létalapjában támadta meg és számolta fel 1948-ban a romániai magyarság felét magában foglaló magyar szövetkezeti hálózatot: a hitel- és biztosítási, tej- és fafeldolgozó, beszerző-értékesítő, fogyasztási, népművészeti, kisipari, iskolai és diákszövetkezeteket és sok más egyéb típusú szolgáltató és termelő, valamint piaci érdekeket védő és képviselő szövetkezeti vállalkozást tömörítő intézményt.

A kutatócsoport megalakulása óta eltelt négy évben folyamatosan megjelenő cikkeinkben és tanulmányainkban¹ azt próbáltuk elérni, hogy a közvéleményben, azon belül pedig a gazdasági szakmai fórumokon megváltozzon a kommunisták által mélyen elhintett tévhit. Az, amely a *szövetkezet* fogalom valódi értelmét, jelentését kiforgatta, a tulajdonképpen önálló és független, autonóm szervezetet, szövetkezeti vállalatot alávetette és kiszolgáltatta az állami tervutasításos gazdasági rendszernek. A kommunista rezsim, az erede-

1 L. a kötet *Ajánlott szakirodalom* fejezetét.

ti tulajdonosokat megfosztva részvényeiktől, tulajdonuktól, tőke megtakarításaitól, 1948-tól kezdődően a szövetkezeti önkéntesség elvét derékba törve kényszerítette a tagságot *termelőszövetkezetekbe, kollektív gazdaságokba*.

Az 1990–2005 közötti időszakban sem változott tulajdonképpen a jogfosztottság állapota, a hajdani, *1946-ban több mint 1100 erdélyi magyar szövetkezet* felbecsülhetetlen értékű vagyona, telkei, épületei, gyárai, berendezései, részvényei és pénzállománya – a bankokra és gazdasági egységek restitúciójára vonatkozó jogszabály hiánya folytán – máig, Románia Európai Unióba történő belépését követően sem kerülhetett vissza az eredeti magyar tulajdonosokhoz.

Amint a *Közgazdász Fórum* és a Romániai Magyar Közgazdász Társaság honlapján², tudományos konferenciákon, a médiában és a politikai érdekképviseleti fórumokon³ is jeleztük, a tulajdonrestitúciós kérdés mellett a szövetkezetek jelentőségének felismerése azért is fontos, mert az Európai Unión belül számos gazdasági ágazatban a szövetkezetek nemcsak meghatározó piaci hányaddal bírnak, hanem egyben aktív, politikaalakító szereplői is a Közös Mezőgazdasági Politikának, a hitel- és biztosítási, munkavállalói és munkaadói, valamint a szociális és szakmai képzési ágazatnak.

Bár a kutatócsoport célkitűzései között szerepelt a szövetkezetek szervezésének előmozdítása is, ebből csupán annyi valósult meg, hogy a kutatás és publikálás, illetve a fent említett politikai fórumokon való aktív szaktanácsadói részvétel mellett, vidéki teleházak meghívására válaszolva, a 2005/1-es szövetkezeti törvény megjelenésének évében ismertettük a résztvevőkkel a törvény nyújtotta lehetőségeket és kedvezményeket, a szövetkezeti vállalkozási formából fakadó gazdasági és érdekvédelmi előnyöket. Siker koronázta e gyerekcipőben indult felnőttképzési kezdeményezésünket is, hiszen a rendezvényt követően Tordaszentlászlón 2005-ben létrejött az első szövetkezet (*Numilitas* néven). Kutatócsoportunktól függetlenül alakult szövetkezetekről is említést tettünk cikkeinkben, ám máig sem beszélhetünk egy, a két világháború közötti elődökhöz fogható piaci súllyal és erővel rendelkező magyar szövetkezeti mozgalomról.

2 A Romániai Magyar Közgazdász Társaság honlapján (www.rmkt.ro) Szövetkezetek címszó alatt három éve letölthető a szövetkezeti kérdésre vonatkozó ismeretek, törvények, tanulmányok. A kutatócsoport célkitűzései megjelentek a *Közgazdász Fórum* 2003. évi 2. számában, Az RMKT szövetkezeti kutatócsoport vállalkozása címen.

3 Kutatócsoportunk két tagja részt vett az RMDSZ *Vidék és falupolitika* címen megrendezett fórumán, észrevételeinket az RMDSZ Gazdasági Főosztálya által a szakmai köröknek kiküldött és megvitatott, értékelt policy paper-jének oldalain írtuk meg. Lásd a *Vidék és falupolitika* 2. munkaanyagának szövetkezeti részét (17–19. oldal): http://www.onkormanyzat.ro/index.php?mp=3&hir_id=27; <http://www.onkormanyzat.ro/admin/feltoltesek/tanulmanyok/Vid%E9k%20%E9s%20falupolitika.pdf>

Mivel tudjuk, hogy a romániai magyarságnak a múlt bizonyossága szerint jelentős szerepe volt az európai szövetkezeti mozgalomban, hisszük és reméljük, hogy immár az Európai Unión belül is meghatározó helye lehet. Mindez elérhető, ha gazdasági érdekvédelmi szervezeteinket, intézményeinket, szövetkezeti hálózatunkat és mezőgazdasági iskoláinkat, gazdasági felnőttképzési hagyományainkat megismerjük és felelevenítjük. Elvárnánk, hogy az erdélyi magyarságnak ismét legyen, akárcsak 1937-ben, 5 magyar anyanyelvű középfokú mezőgazdasági (1 unitárius, 2 református és 2 katolikus) felekezeti iskolája, és két jól szervezett, irányított és hatékony szövetkezeti hálózata, egy hitel- és biztosítási (szolgáltató), valamint egy fogyasztási-értékesítői (marketing) vertikummal, önálló és független, jól képzett tisztviselői kar által irányított központokkal.⁴

Felvetődik a kérdés: Miért gondoljuk azt, hogy a múltból tanulni lehet, mindazon csalódások után, amelyet a kommunizmus, a „közös gazdálkodás” okozott a lakosságnak, a termékeiknek piacot kereső mezőgazdasági termelőknek? Mivel a kötetben több szerző ismerteti a szövetkezeti vállalkozás és érdekvédelem előnyeit, e helyt csupán a következőket emelnénk ki: a szövetkezet lehetővé teszi, hogy a piacnak kiszolgáltató passzív alanyokból a piacot alakítani képes hatékony szereplőkké váljunk.

A szövetkezeti vállalkozási forma tehát azért fontos nálunk – és jelentős ma is az európai térségben, ahol a kommunizmus nem törte derékba a mozgalom fejlődését –, mert egy szervezeti formán belül egyesítette az intézményesség, méretgazdaságosság és integráltság előnyeit:

1. Intézmény: a faluban létezett a három hagyományos intézmény – egyház, iskola, közigazgatás – mellett egy olyan intézmény, amely nyilvános térként, fórumként működött, és a fentiek közösségi munkáját erősítette. A fentiekől abban különbözött, hogy nem tekintélyvel vagy külső kényszeren, hanem önkéntes csatlakozáson alapult, mindezekről független volt, a tagok magukénak érezték, és maguk a helybéliek irányították. A szervezeti autonómia mellett tehát a helyi jelleget, a helység és lakosság problémái iránti érzékenységet és a gyors, hatékony problémamegoldást garantálta.

2. Méretgazdaságosság: a szövetkezetben a tagok egyéni vagy családi gazdaságaikat egyáltalán nem egyesítik (nem szűnik meg sem a földtulajdon, sem az eszközök magántulajdona, ahogy az a termelőszövetkezetekben, téceszekben, közös gazdaságokban történt). A szövetkezeti vállalkozás irányában csupán olyan funkciókat delegálnak, magyarul olyan megbízásokat hajt végre a

4 1937-es adatok szerint ugyanis 746 magyar szövetkezet működött Romániában, nagyrészt falvakon, de városokon is, 152 779-es tagsággal, akik családfőként a romániai magyarság közel felét jelentették.

szövetkezet, amelyek egymagukban egy gazda, kistermelő számára nem kifizetődők: pl. megnő alkupozíciójuk a közös beszerzés, értékesítés esetén. Ugyancsak a méretgazdaságosság elvén alapul a feldolgozó-, csomagológépek, üzemek működtetése, félkész termékek beszállítása, szállítókapacitás kihasználása (már a két világháború közötti időszakban nagy mennyiségben szállítottak műtrágyát, búza-vetőmagot a gazdáknak), a termelők pedig már 1900-ban közös szövetkezeti magtárakban kondicionálták, szárították a Németországba vasúton szállított búzát, tojást).

3. Integráltság: egyetlen szövetkezet sem élhet meg hosszú távon magányosan: hatékony működéséhez szükség van egy szélesebb intézményrendszerbe való illeszkedésre. A nagyobb piaci súly elérése érdekében, a komplex szolgáltatások költségének másokkal való arányos megosztásának céljából önkéntesen csatlakozhat másodfokú szövetkezeti-érdekvédelmi szervezetbe, létrehozhat közösen fenntartott állategészségügyi, termékszavatoló és marketingirodákat, amelyek a piacrajutást, piacutatót, reklámtevékenységet, szaktanácsadást, ellenőrzést (audit) és egyéb komplex (pl. lobbizást) tevékenységet (kereskedelmi kamarák, törvényhozás, minisztériumok irányában) vállalják át. Ugyancsak a másodfokú szervezetek biztosítják az alapfokú szövetkezetek képviseletét az országos és európai szintű ernyőszervezetekben.

E három gazdasági-politikai szempontú jellegzetességük miatt fontosak a szövetkezetek. Mivel Európában a mai napig a legsűrűbb és legnagyobb taglétszámmal rendelkező hálózatot képezik, Románia európai csatlakozását követően elkerülhetetlennek tartjuk a magyarországi és európai *Termelői és Értékesítő Csoportokhoz* hasonló szövetkezetek megalakulását, ernyőszervezeteik intézményesítését Erdélyben is. A szervezést illetően az a tapasztalat, hogy a gazdák és falusi kulcsemberek végre ki akarnak lépni a mozdulatlan-ságból, magyarán a piacról való kiszorultságból. Ehhez elsősorban az érdekek és értékek tisztább megfogalmazása, megjelenítése, képviselete és jól, profi szakmaisággal működő érdekvédelmi intézményekre, nonprofit szervezetekre, gazdakörökre és szövetkezetekre van szükség. Ami az időzítést illeti, paradox módon nem mondhatjuk azt, hogy le volnánk késve, ugyanis más volt kelet-közép-európai ország sem jár sokkal előbbre, mint Románia, viszont sokkal több pozitív, modellértékű, főleg magyarországi termékpályás szövetkezeti kezdeményezésről szerezhetünk tudomást.⁵

5 A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége hivatalos honlapján – <http://www.ica.coop> – a világ különböző regionális és ágazati szövetkezeti érdekvédelmi szervezeteinek munkásságát, a <http://www.coopseurope.coop/> honlapon pedig az Európai Unió szövetkezeti rendszereit ismerhetjük meg.

Kötetünk abban a reményben szeretne közérthető nyelven szólni az olvasókhoz, hogy múltunkat megismerve, a bemutatott erdélyi és európai mintákból ihletést merítve, erőt nyerjünk értékeink tudatos megfogalmazásához és gazdasági érdekeink erőteljes érvényesítéséhez, képviseléséhez és védelméhez elengedhetetlenül fontos intézmények megalakításához.

A tanulmánykötet az interdiszciplinaritás jegyében a történelmi fejezettel kezdődik, általános képet és keretet rajzolva a második fejezetben tárgyalt és ismertetett különböző szövetkezeti típusok Erdélyben való megjelenését és fejlődését részletesebben tárgyaló tanulmányoknak. Ebben a fejezetben ismerhetjük meg külön-külön a szövetkezeti mozgalom legfontosabb intézményeit: a Hangya fogyasztási szövetkezeteket, hitelszövetkezeteket, iskolaszövetkezeteket, valamint a különböző történelmi korszakok (pl. az 1940–1944 közötti időszak) mezőgazdasági politikáját és az erdélyi régiók (pl. Székelyföld) jellegzetes szövetkezeti problémáit és intézményrendszerét. Az európai szövetkezetek jelenlegi helyzetét és romániai újrahonosításuk lehetőségeit a harmadik fejezet tárgyalja, míg alkalmazásuk jogi hátterét a negyedik fejezetben találjuk. A záró fejezet tíz személyiség rövid életrajzát és szövetkezeti munkásságát foglalja össze, majd ezt követi a témában való szakmai elmélyülést segítő Ajánlott szakirodalom és a Függelékben *Erdély szövetkezeti térképe*⁶ az 1935-ös statisztika alapján.

A szövetkezetek történetét és európai jelentőségét feltáró előzményként a tudományos és népszerűsítő kiadványok közül a szakfolyóiratok cikkeit és néhány kutató szaktanulmányait leszámítva nincs tudomásunk más önálló átfogó munkáról, amely az igencsak gazdag magyar szövetkezeti múltat vagy az európai szövetkezeti formákat a jelen helyzetre való tekintettel alkalmazni próbálná.⁷ Kivételt képeznek ez alól szövetkezeti kutatócsoport-

6 Az 1938-as statisztikai térkép alapján összeállította Francois Bocholier történész.

7 A szövetkezeti témájú közleményeket kötetünk Ajánlott szakirodalom című szakbibliográfiai fejezete jelzi. Könyvformátumban e témában 1995-ben jelent meg a Homoród-mente szövetkezeti hagyományait felelevenítő helytörténeti munka: *Szövetkezetek – kézikönyv a szövetkezetekről*. Szerk. Birtók József. Pro-Print, Csíkszereda, 1995; Balácsi Dénes: *Ne nézze senki csak a maga hasznát*. Szövetkezeti mozgalom a Kis- és Nagy-Homoród mentén. Haáz Rezső Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely, 1995. Magyarországon néhány fűzött Phare-kiadvány és az angoltól fordított *Mezőgazdasági szövetkezetek az Európai Unióban*. Trendek és kérdések a XXI. század előestéjén (szerk. Dr. Hajós László. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó. Budapest, 2000) című könyv említhető. A magyarországi szövetkezetekre, termelői és értékesítő szövetkezetekre vonatkozó törvények, rendeletek, valamint magyar nyelvre fordított európai uniós szabályozások, a szövetkezeti kérdésről szóló vitafórum megtalálhatók a <http://www.meh.hu/tevekenyseg/hatteranyagok/szovetkezet20040301.html> honlapon.

SZÖVETKEZETEK ERDÉLYBEN ÉS EURÓPÁBAN

tunk két magyarországi tagjának, Dr. Szabó G. Gábor és Dr. Simon Sándor közgazdászok doktori értekezései és publikációi.⁸

E zárógondolatokkal szeretnénk olvasásra, az erdélyi szövetkezeti hagyományaink és a kortárs modern európai szövetkezeti modellek megismerésére és bátor alkalmazására szólítani az Olvasót.

Hunyadi Attila

8 Szabó G. Gábor: *A szövetkezés gazdasági lényege Ihrig Károly elméletében, valamint a dán és a holland élelmiszer-gazdaságban.* (Kandidátusi értekezés). Budapest–Kaposvár, 1996. Simon Sándor: *Nyugat-európai szövetkezeti modellek alkalmazhatóságának vizsgálata a magyar és a román mezőgazdaságban.* Doktori (PhD) értekezés. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2001. 142 p.